

Wersologia, cz. 2

dr Krzysztof Gajewski

Spis treści

Systemy wiersza polskiego	1
Sylabotonizm	1
Odstępstwa od regularnego sylabotonizmu	1
Tok dierezowany i cezurowany	2
Tonizm	2

Systemy wiersza polskiego

Sylabotonizm

W krótkich formatach wersowych akcent paroksytoniczny przed średniówką oraz paroksytoniczna klauzula prowadzą do powtarzalności wzorca akcentowego całego wersu

Stopa rytmiczna (gr. poús, gen. podós) — najmniejsza powtarzająca się regularnie jednostka rytmiczna wersu, zawierająca jedną sylabę akcentowaną. Składniki stopy:

1. Część mocna (arsa) — S
2. Część słaba (teza) — s

Rodzaje stóp

1. Trochej (Ss) — prawie każde słowo dwusylabowe
2. Jamb (sS) — w polszczyźnie rzadki, np. ahá, do snú
3. Daktyl (Sss) — wszystkie proparoksytony
4. Amfibrach (sSs) — prawie każde słowo trój-sylabowe
5. Anapest (ssS) — możliwy jedynie w szyku zdania, np. i do dná
6. Peon I (Ssss)
7. Peon II (sSss)
8. Peon III (ssSs) — ze względu na pojawianie się akcentu pobocznego ma skłonność do przekształcania się w dytrochej
9. Peon IV (sssS)

Rodzaje wersów ze względu na ilość stóp

1. Jednostopowiec (monopodia)
2. Dwustopowiec (dypodia)
3. Trójstopowiec (trypodia)
4. Czterostopowiec (tetrapodia)
5. Pięciostopowiec (pentapodia)
6. Sześciostopowiec (heksapodia)

Odstępstwa od regularnego sylabotonizmu

Kataleksa (gr. katáleksis = zakończenie) — skrócenie ostatniej stopy (w klauzuli lub przed średniówką) o jej część słabą

Podwójna kataleksa (kataleksa duża) — możliwa tylko w daktylu

Hiperkataleksa — wydłużenie ostatniej stopy (w klauzuli lub przed średniówką)

Anakruza (gr. anákrousis = zaintonowanie) — inicjalna część wersu, obejmuje jedną lub dwie sylaby nieakcentowane, nie wliczane do rachunku stóp metrycznych

Epikruza (gr. epíkrousis = uderzenie po) — końcowa część wersu obejmująca sylaby nieakcentowane nie wliczane do rachunku stóp metrycznych

Ćwiczenie Zanalizuj budowę wersyfikacyjną poniższych fragmentów. Wkaż rodzaje stóp oraz odstępstwa od regularnego toku sylabotonicznego

I.
Po morzach wędrował - był kiedyś Farysem,
Pod palmą spoczywał, pod ciemnym cyprysem,
Z modlitwą Araba był w gmachach Khaaba,
Odwiedzał Proroka grobowce.

Juliusz Słowacki, Duma o Waclawie Rzewuskim

II.
Płonę i krzyczę nocą bezsenną,
szybę rozbijam, krwawię się szkłem,
biesy wokoło mnie, biesy nade mną,
biesy kosmate, chytre i złe.

Władysław Broniewski, Biesy

III.
Wojewoda z kozakiem przykleknęli za krzakiem

I dobyli zza pasa naboje,
I odcięli zębami, i przybili szteflami
Prochu garść i granulek we dwoje.

A. Mickiewicz, Czaty

III.
"UWAGA! Uwaga! Przeszedł!

Koma trzy!"

Ktoś biegnie po schodach.

Trzasnęły gdzieś drzwi.

Ze zgiełku i wrzawy

Dźwięk jeden wybucha i rośnie,

Kołuje jęklivé,

Głos syren - w oktawy

Opada - i wznosi się jęk:

"Ogłaszam alarm dla miasta Warszawy!"

Antoni Słonimski, Alarm

Heksamet polski — przykład **logaedu**, czyli wiersza różnostopowego

Skąd Litwini wracali? - Z nocnej wracali wycieczki,
Wieźli łupy bogate, w zamkach i cerkwiach zdobyte.
Tłumy brańców niemieckich z powiązanymi rękami,
Ze stryczkami na szyjach, biegą przy koniach zwycięz-
ców;

Poglądają ku Prusom i zalewają się łzami,
Poglądają na Kowno - i polecają się Bogu.
Adam Mickiewicz, Pieśń Wajdeloty

Tok dierzowany i cezurowany

Zestrój akcentowy to autosemantyczny ciąg sylab podporządkowany jednemu akcentowi głównemu. Podział na zestroje akcentowe zwykle nie pokrywa się z podziałem na stopy.

Cezura (łac. caesura = odcięcie) to miejsce rozcięcia stopy metrycznej przez granicę zestroju. Skłonność do tok cezurowego wykazują szczególnie jamb, daktyl, anapest.

Diereza (gr. diaíresis = podział) — granica stopy metrycznej będąca jednocześnie granicą zestroju akcentowego. Skłonność do toku dierzowego wykazują trochej, amfibrach, peon III.

Ćwiczenie Przedstaw wersyfikację poniższych fragmentów oraz określ, czy opierają się na toku dierzowanym czy cezurowanym

I.
tańczą dziś w dancingu indra
mister shean ze swoją panią
on pół diabła ona anioł
w równych frakach i cylindrach
M. Pawlikowska-Jasnorzewska, Excentrycy

II.
Panienczki, mieszczańeczki podlewają ogródeczki,
Posypują żółtym piaskiem drobne, kręte, wąskie steczki,
Paniczyki (och, okrzyki!), cynie, fuksje i gwoździki,
Rezedowe wonne grządki, pieski, kotki i króliki.
Jarosław Iwaszkiewicz, Ogrodniczki

Tonizm

Za manifest polskiego tonizmu uznawana jest Księga ubogich Jana Kasłowicza wydana w roku 1916. Formy najpopularniejsze to trójzestrojowiec i sześćzestrojowiec.

Zestrój ściągnięty składa się z wyrazów, które przy powolnej i starannej lekturze mogłyby tworzyć dwa zestroje

oto są oczy — słone

i gorzkie dwie małe bryły —

Kazimiera Illakowiczówna, Preludium jesienne

Ćwiczenie Narysuj schemat wersyfikacyjny podanych wierszy

I.
Lubię, gdy z tego dzbana
Podlewasz kwiaty na grzędzie,
Marząca lub głośno mówiąca,
Jaka to rozkosz z nich będzie!
Jan Kasłowicz, Księga ubogich

II.
Nie kładźcie go w trumnę drewnianą —
Nie zaśnie snem sprawiedliwym:
Bo trumna jak okręt zbryzgany pianą
Zaskrzypi drzewem płacziwym.
Gdy wichru zerwie się pęd,
Niech okręt z Nim odpłynie:
Nie leżeć mu w hrabstwie Kent
Ani w Londynie.

Antoni Słonimski, Na śmierć Conrada

III.
Byleby w garści karabin, taki, co w boju nie chybi,
Co mi tam śniegi Syberii, co mi tam piaski Libii.

Co mi tam obóz, więzienie, głód, poniewierka, szkorbut -
Radość żołnierską ładuję, jak chleb i naboje do torby!
W. Broniewski, Co mi tam troski